

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

PARSELLYATSIYANING O'RGANILISHI: ILMIY NAZARIYALAR VA METODOLOGIK ASOSLAR

THE STUDY OF PARALLELISM: SCIENTIFIC THEORIES AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS

O'ralova Nargiza Isroilovna

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

E-mail: uralovanargizaisroilovna@gmail.com

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./XSEA4913](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./XSEA4913)

Annotatsiya. *Maqolada parsellyatsiya hodisasining nazariy asoslari va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Rus tilshunosligida (Y.V. Vannikov, V.G. Gak va b.) parsellyatsiyaning emotsional-ta'sirchanlik, ta'kid va ritm yaratishdagi vazifalari asoslab berilgan. O'zbek tilshunosligida dastlab ilova konstruksiyalari bilan aralastirib talqin qilingan bu hodisa I. Toshaliyev, A. G'afforov va Sh. Haydarov tadqiqotlarida mustaqil sintaktik birlik sifatida o'rganilgan. Sh. Haydarov parsellyatsiyani asos va parsellyat qismlarda tahlil qilib, uning badiiy matndagi semantik izchillik va ekspressivlikni ta'minlashini ko'rsatadi. Xulosa sifatida parsellyatsiya nafaqat stilistik vosita, balki matni idrok etishda samaradorlikni oshiruvchi kognitiv model ekanligi ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *parsellyatsiya, sintaktik tuzilma, ohang, tinish belgilar, so'zlashuv, emotsional ta'sir, publitsistika.*

Abstract. *This article analyzes the theoretical foundations and developmental stages of the phenomenon of parcellation. In Russian linguistics (Y. V. Vannikov, V. G. Gak, and others), the functions of parcellation in creating emotional expressiveness, emphasis, and rhythm have been substantiated. In Uzbek linguistics, this phenomenon was initially interpreted in connection with appositive constructions, but in the works of I. Toshaliyev, A. Gafforov, and Sh. Haydarov it has been studied as an independent syntactic unit. Sh. Haydarov analyzes parcellation in terms of the base and the parcellated segment, demonstrating its role in ensuring semantic coherence and expressiveness in literary texts. In conclusion, it is emphasized that parcellation is not only a stylistic device, but also a cognitive model that enhances effectiveness in text perception.*

Keywords: *parcellation, syntactic structure, speech units, punctuation, cohesion, emotional impact, journalism.*

Parsellyatsiya bitta sintaktik tuzilmani bir necha kommunikativ mustaqil birliklar orqali ifodalash usuli. Nutqiy parsellyatsiya ohang yordamida, yozma matnda esa, tinish belgilari orqali amalga oshiriladi. Parsellyatsiya tilshunoslikda gap yoki matni qismlarga, mustaqil sintaktik birliklarga bo'lish usuli bo'lib, u asosan emotsional ta'sirni kuchaytirish diqqatni qaratish va nutq ritmini shakllantirishda qo'llaniladi [Виноградов В. В. РУССКИЙ ЯЗЫК, 1972. – 614 с.]

“Parsellyatsiya” atamasi tilshunoslikda XX asr oxiri XXI asr boshlarida qo'llanila boshlangan. Ammo, uning kelib chiqish tarixi haqida aniq ma'lumotlar keltirilmagan.

Rus tilshunosligida “parsellyatsiya” atamasi faqat o'tgan asrning 60-yillari o'rtalarida Y.V.Vannikovning asarlari paydo bo'lishi bilan mustahkamlandi. O'shandan beri ushbu muammoga bag'ishlangan ko'plab monografiyalar, dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar yozilgan bo'lsa-da, bu tadqiqotchi bugungi kungacha parsellyatsiyani o'rganish sohasidagi eng nufuzli olimlardan biri bo'lib qolmoqda. Y.V.Vannikov parsellyatsiyaga nafaqat ta'rif berdi, balki bu hodisani rus tili misolida birinchi bo'lib nazariy tahlil qildi.

V.G. Gak parsellyatsiyani gap va superfrazali birlik o'rtasidagi oraliq shakl deb hisoblaydi va uni bir gapning bir qator intonatsion ajratilgan bo'laklarda ifodalanishi sifatida ta'riflaydi. Yozuvda bu nutq birliklari mustaqil gaplar kabi nuqtalar bilan ajratiladi. U parsellyatsiyaning asosiy semantik vazifasini qo'shish munosabatida ko'radi. Parsellangan konstruksiyalarning ishlashi haqida gapirar ekan, V.G. Gak ularning "gapning qat'iy qolipini yengib o'tish va sintaktik qolipni keltirish" qobiliyatini ta'kidlaydi [Гак, 1981: 367].

Y.A. Ivanchikova parsellyatsiyani bog'lanishning bir turi sifatida ko'rib chiqadi: “Biz parsellyatsiya tushunchasiga nisbatan torroq mazmunni kiritamiz. Bog'lanish haqida gapirganda nazarda tutilishi mumkin bo'lgan narsa” [ИВАНЧИКОВА, 1968:279.]

G. Akimova “Zamonaviy rus tili sintaksisida yangilik” monografiyasida parsellyatsiyani sintaktik tarqalish bilan leksik takrorlash, monologik nutqda savol-javob konstruksiyalari, nominativ takliflar zanjirlari bilan bir qatorda ekspressiv sintaksis hodisalariga kiritadi [АКИМОВА, 1998: 87].

Rus tilshunosi A.P.Skovorodnikov ushbu hodisani o'rganib, quyidagi funksiyalarni ajratib ko'rsatadi:

Yaxshi. U sekinlashuv effektini yaratish, alohida tafsilotlarga e'tiborni qaratish, ular orasidagi qarama-qarshilikni kuchaytirish, pauzalar yaratish va muhim tasvirlarni ta'kidlash uchun ishlatiladi. Hissiy ma'noda. Uning yordami bilan lirik qahramonlarning kechinmalarining soylari yetkaziladi. Xarakterli. Ushbu funksiya personajning ichki monologiga taqlid qilish, keskin nutq nutqiga taqlid,

qahramonning o'ziga xos bo'lmagan xatti-harakat tasvirlash va h. k. Gapning tarkibiy qismlari orasida sintaktik munosabatlarni o'zgartirishda ifodalangan ekspressiv-grammatik [Сковородников, 1981: 230].

Biroq, barcha tilshunoslarning e'tirof etishicha, parsellyatsiya so'zlashuv nutqi ta'sirida adabiy nutqqa kirib boradi va so'zlashuv nutqiga xos bo'lgan barcha idrok mexanizmlarini meros qilib oladi. Parsellyatsiya, avvalo, badiiy-publitsistik ya'ni so'zlashuv nutqining sezilarli ta'siri ostida bo'lgan va xuddi so'zlashuv nutqiga o'xshab, ekspressiv-emotsional til vositalarining butun zaxirasidan foydalanadigan janrlarda.

G.Akimova bu borada shunday deydi: “So'zlashuv qurilmalarining adabiy nutqqa kirib kelishining ikki bosqichi mavjud: birinchi bosqichda so'zlashuv qurilmalari badiiy asarlarda so'zlashuv nutqiga taqlid sifatida namoyon bo'ladi. Ikkinchi bosqich - muallifning badiiy yoki publitsistik nutqida so'zlashuv qurilmalaridan foydalanish” [Акимова Г. Н, 1998: 87 – 100].

XX asr oxiri – XXI asrning birinchi o'n yilligida parsellyatsiya hodisasiga bo'lgan qiziqishning yangi bosqichi mahalliy tilshunoslikda matni tashkil etishning diskursiv jihatiga, nutq adresantining kognitiv-psixologik va kommunikativ-pragmatik qoidalariga, uning adresati tomonidan nutq mazmunini idrok etish va tushunish xususiyatlariga (R.Zelepukin, O. Karkoshko), shuningdek, til faktlarini lingvokulturologik jihatdan ko'rib chiqishga (Y. Pokrovskaya) bo'lgan antropotsentrik qiziqishning kuchayishi bilan bog'liq. Parsellangan tuzilmalarning tuzilishi, semantikasi va vazifalarini tahlil qilish ularning matn tuzilishidagi sintagmatik va paradigmatic aloqalarini, shuningdek, matnning tuzilmaviy va kommunikativ tashkil etilishining ekstralingvistik omillarini: pragmatik, ijtimoiy-madaniy, psixologik omillarni aniqlamasdan mumkin emas. Bu holatda bizning nuqtayi nazarimiz R.Zelepukinning pozitsiyasiga mos keladi: “Parsellyatsiyani matndan tashqarida ko'rib chiqish mumkin emas, chunki matn birligini parsellyatsiyalashning ma'nosi semantik tushunishga tayanadi.

Hozirgi vaqtda o'rganilayotgan material doirasi sezilarli darajada kengaydi. O'tgan asrning 50 – 70-yillarida tilshunoslikda parsellyatsiya hodisasiga bag'ishlangan ishlarda illyustrativ material sifatida asosan badiiy matnlar jalb etilgan. XX asr oxiri - XXI asr boshlarida zamonaviy jamiyatda OAV katta rol o'ynay boshladi. Publitsistika shunday nom oldi.

Chunki u jamiyatning eng muhim muammolari: siyosiy, ijtimoiy, maishiy, ma'naviy-axloqiy, tarbiya, madaniyat, san'at masalalarini yoritadi. Shuning uchun tadqiqot uchun material tanlashda urg'u badiiy nutqdan publitsistik nutqqa ko'chdi.

Shunday qilib, o'tgan asrning 50 – 60-yillarida “modernistik nasr”ning bir ko'rinishi sifatida qaralgan parsellyatsiya so'nggi paytlarda deyarli barcha nutq uslublari keng tarqalgan hodisaga aylandi. “Parsellyatsiyaga asoslangan til uslubi”ning shakllanishida ommaviy axborot vositalarining o'rni katta bo'ldi.

Parsellyatsiya hodisasi o'zbek tilshunosligida dastlab ilova konstruksiyalar sifatida talqin qilingan bo'lsa, ikkinchi bosqichda parsellyativ va ilovali qurilmalarni farqlash jarayoniga o'tildi. Hozirgi kunda zamonaviy lingvistik tamoyillar asosida alohida sintaktik hodisa sifatida tadqiq etilmoqda.

Parsellyativ konstruksiyalarni o'zbek tilshunosligida ilk bor I.Toshaliyev tomonidan o'rganilgan. Uning “Hozirgi o'zbek tili. Sintaksis. Sintaktik va sintagmatik qayta bo'linish. Parsellyatsiya” nomli qo'llanmasida parsellyatsiya hodisasi haqida bir qancha ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqotchi ishda parsellyativ konstruksiyalar va ilova konstruksiyalarni aynan bir gap doirasida aytilishi mumkin bo'lgan fikrning “bo'laklanib”¹ ifodalanishi masalasi tilshunoslar diqqatini har doim o'ziga jalb etib kelgan, ammo o'zbek tilshunosligida (shuningdek, boshqa bir qator tilshunosliklarda ham) bu hodisa boshqa hodisalar bilan xususan, ilova konstruksiyalar bilan aralash holda yoki aynan bir xil hodisa sifatida talqin qilingan. XX asrning o'rtalaridan boshlab parsellyativ konstruksiyalar “ilova konstruksiyalar” nomi ostida o'rganilgan. Bu holatni F.Is'hoqov, A.Abdullayev, B.Maskapov, M.Turopova kabi olimlarning ishlarida kuzatishimiz mumkin. Keyinroq ayrim tadqiqotchilar parsellyativ va ilovali qurilmalarni farqlashga harakat qilgan bo'lsalar-da, asosan sintaktik derivatsiya doirasi bilangina cheklanganlar, ko'p hollarda bu ikki hodisaning chegaralarini aniq ko'rsatolmaganlar. Ilovali konstruksiyalar haqida F.Is'hoqov shunday fikrlarni bildirib o'tgan: “Ilovali konstruksiyalar odatdagidan tashqari tartibga ega bo'lgan aloqalar bo'lib, bu uning tashqi belgisi sanaladi. Funksiya e'tibori bilan esa ular so'zlovchining nutqidagi sodda uslubni, uning og'zaki so'zlashuvga xos xususiyatlarini aks ettiradi [Is'hoqov, 1961: 88].

Yana bir tadqiqotchi A. G'afforov ham har ikkala hodisani chalkash tarzda talqin qilgan. Bu tadqiqotchilar parsellyativ konstruksiyalar bilan ilova konstruksiyalarni imkon qadar farqlashga harakat qilgan bo'lsalar-da, ular o'rtasidagi farqni ko'rsatolmaganlar. Keyinchalik bu hodisalar Sh. Haydarov tomonidan tahlilga tortilgan va ular o'rtasidagi farqlar aniq faktik materiallar asosida ko'rsatib berilgan. Tadqiqotchi “Badiiy matnda parsellyativ konstruksiyalarning qo'llanilishi” mavzusida dissertatsion tadqiqot olib borib, unda o'zbek tilshunosligida parsellyativ konstruksiyalarning bevosita badiiy matn doirasidagi kompleks tadqiqini to'la-to'kis amalga oshirishga muvaffaq bo'lgan.

Suyun Karimov parsellyatsiya hodisasini so‘zlashuv uslubiga xos deb hisoblaydi. Bunda parsellyat oldindan rejalashtirilmagan, o‘ylanmagan holda ajratilganga o‘xshaydi. Aslida unday emas. U yetakchi gapning tushirib qoldirilgan bo‘lagi va uning davomida alohida bo‘lak bo‘lib keltiriladi, so‘zlovchi tomonidan ongli ravishda ajratilgan qismi hisoblanadi [Karimov, 2010: 186].

O‘zbek tilshunosligida parsellyativ konstruksiyalarning bevosita badiiy matn doirasidagi kompleks tadqiqini Sh. Haydarovning nomzodlik dissertatsiyasida yaqqol ko‘rish mumkin. Uning fikricha: “Partsellyatsiya gapning shunday bo‘linishiki, unda ifodaning mazmuni bitta emas, balki ikki va undan ortiq intonatsion ma‘noviy nutqiy birliklarda anglashiladi. Bunday birliklar biri ikkinchisidan so‘ng ketma-ket keladi”. Shunga ko‘ra partsellyatsiya asos va partsellyat sifatida ikki qismda bo‘lib tekshirish maqsadga muvofiqdir [Haydarov, 2010: 180].

Ijodkor o‘z asarini yozar ekan, asarning badiiy qiimmatini oshirish maqsadida badiiy matnda parsellyatsiya hodisasi bilan birgalikda unga yondosh hodisa bo‘lgan segmentatsiya hodisasini ham qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Umuman, sintaktik butunliklarni bo‘laklash hodisalariga murojaat qilish gap(matn)da ta‘kidlanishi kerak bo‘lgan ma‘lum bir so‘zni yoki gap ichidagi konstituent fikr ifodalovchi bo‘lakni alohida taqdim qilish va og‘zaki so‘zlashuv intonatsiyalarini badiiy matnda aynan aks ettirish imkoniyatidir.

Badiiy asar ta‘sirchanligida tilning muhim o‘rni borligini inobatga olib asarning til xususiyatlarini tahlil qilish muhim masalalardan. Ijodkor fikrlarining inson tuyg‘ulariga uning ongiga ta‘sirini ta‘minlashda parsellyatsiya hodisasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Parsellyatsiya – bu izchil matnni bir nechta tinish belgilariga va intonatsiyaga bog‘liq bo‘lmagan mustaqil segmentlarga ataylab ajratish, ya‘ni bu ekspressiv sintaksis konstruksiyasi.

Parsellyatsiya tilshunoslikda nafaqat tahliliy vosita, balki tilni idrok qilish va ishlab chiqarishda zarur bo‘lgan kognitiv modeldir. U sintaktik tuzilma, semantik izchillik va pragmatik samaradorlikni ta‘minlaydi. Zamonaviy lingvistika uchun parsellyatsiya – bu tilni fragmentlash orqali anglash vositasidir.

Adabiyotlar:

1. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
2. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. – М.: Наука, 1979. – 256 с.

3. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1981. – 367 с.
4. Иванчикова Е. И. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1968. – С. 279 – 292.
5. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1998. – 184 с.
6. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка. – Томск: Изд-во Томского университета, 1981. – 230 с.
7. Зелепукин Р. О. Парцелляция в художественной прозе В. Токаревой: структура, семантика, текстообразующие функции. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – 20 с.
8. Бабайцева В.В. Синкретизм парцеллированных и присоединительных субстантивных фрагментов текста // Высшая школа. Филологические науки. – 1997. – № 4. – С. 57– 64.
9. Is’hoqov F. Hozirgi zamon o‘zbek tilida ilovali konstruksiyalar // Adabiyotshunoslik va tilshunoslik masalalari. 2-kitob. – Toshkent: O‘zRFA, 1961. – B. 45 – 62.
10. Karimov S. O‘zbek tili funksional stilistikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2010. – 220 b.
11. Haydarov Sh. Badiiy matnda parsellyativ konstruksiyalarning qo‘llanishi. Nomzodlik dissertatsiyasi. – Toshkent, 2010. – 180 b.
12. B Abdushukurov, L Aralova Turkish assimilation words in Russian language - Asian Journal of Multidimensional Research, 2021
13. Komilova, G. R. (2024). *Qadriyat va bahoning lingvistik talqini*. O‘zbekiston: til va madaniyat. *Lingvistika*, (4), 46–51.
14. Mavlyanov, S. (2022). O'zbek tili diplomatik terminlari tizimida semantik munosabatlar. *Uzbekistan: Language and Culture*, 1(1).
15. Sirojiddinov, S. (2011). Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik
16. SIROJIDDINOV, S. (2023). BABUR: A RULER, POET AND ENCYCLOPEDIIST SCIENTIST. *Роль наследия Захириддина Мухаммада Бабура в развитии восточной государственности и культуры*, 1(1)
17. Z Xolmanova. [Ichki nutq–“Boburnoma” matnining o ‘ziga xosligini ta’minlovchi omil](#). - Uzbekistan: Language and Culture, 2025